

Joghistoria

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék
Tudományos Diákkörének folyóirata

XVIII. évfolyam, 1. szám

Kedves Olvasóink!

A Magyar Állam- és Jogtörténeti Tudományos Diákkör (MÁJT TDK) nevében szeretettel köszöntjük régi és új olvasóinkat.

A tanszékünk szoros kapcsolatot ápol a jénai Friedrich Schiller Egyetemmel, amelynek keretén belül minden évben megszervezésre kerül egy konferencia. Ezen a rendezvényen a német és a magyar hallgatók tartanak előadásokat egy meghatározott jogtörténeti témában. Idén nyáron Rothenburg o. d. Tauberbe látogattunk el, ahol kilenc magyar hallgató, közöttünk a tanszék demonstrátorai is tartottak előadást. Ebből az alkalomból kifolyólag az újságot egy olyan gyűjteménynek szánjuk, amely bemutatja a konferencián elhangzott referátumok egy részét.

A Joghistória mellett – ha igazán össze akarjátok kötni a kellemest a hasznossal – ajánljuk a TDK üléseket, melyek során még jobban elmélyedhettek a jogtörténetben, a szakma nagyjait hallgathatjátok, és kérdéseket tehettek fel nekik. Az üléseket mindig a hallgatóság – tehát Ti – alakítjátok, a szakmai részek mellett nagy hangsúlyt kapnak az érdekességek, az átfogó ismeretek, a hallgatóbarát előadásmód, valamint az interaktivitás. Ha kérdésetek van – akár a féléves programokkal, előadásokkal, akár az anyaggal kapcsolatban, forduljatok hozzánk nyugodtan, vagy látogassatok el a <http://www.majt.hu> oldalra.

A Magyar Állam- és Jogtörténeti Tudományos Diákkör tagjai

majtdk@gmail.com

Csatlakozz hozzánk a Facebook-on is!

<http://www.facebook.com/MAJTDDK>

Tartalomjegyzék

1. Losonczy Eszter	A börtönrendszerek kialakulása	3-9. oldal
2. Novák György	A modern magyar büntetőjog kezdetei - az 1843-as javaslat	10-14. oldal
3. Kajcsos Kinga	Reformversuche der Freiheitsstrafe in Ungarn: das Arbeitshaus	15-20. oldal
4. Johannes Karmann	Talionsprinzip und Spiegelgedanke	20-25. oldal

A börtönrendszerek kialakulása

Írta: Losonczy Eszter

I. A börtönbüntetés kezdetei¹

Az állam egyik alapvető feladata, hogy a társadalom védelme érdekében fenntartsa a közrendet és a közbiztonságot, üldözze és büntesse meg a bűnelkövetőket, valamint végre kell hajtania a kiszabott büntetéseket. Mindezek jelentik az állam büntető hatalmát. Ezen hatalom gyakorlására különböző szervezeti rendszereket hoztak létre, amelyek a bűnüldözést, az ítélezést és a büntetések végrehajtását végzik. A büntetés-végrehajtási rendszerekre általánosságban jellemző, hogy

- valamilyen cél elérésére hozzák őket létre
- meghatározott „filozófia” szerint épülnek fel
- működésüket szabályok irányítják
- működésükhöz létrehozzák a szükséges intézményeket, szervezeteket.²

A feudális rendszer halál- és testcsonkító büntetéseit az 1800-as évekre felváltotta egy új, egyénre szabott szankció: a szabadságtól való megfosztás. Megjelentek a szabadságvesztés végrehajtásának a különböző formái: a kényszermunka, a fegyház, és a fogság. Az új büntetési nem célja az elkövetőnek az ártalmatlanná tétele, elszigetelése a társadalomtól. A végrehajtás során törekedtek a fogvatartott megjavítására, melynek egyik eszköze a munkára szoktatás volt. A XIX. században Európa-szerte megkezdtek kiépíteni a börtönöket, a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának intézményeit.

Európa mintabörtöneként évekig a németalföldi Gand város 8 ágú csillagbörtöne szolgált. Ebben az intézetben az elítéltek nappal közösen dolgoztak, éjjel pedig magánzárákában helyezték el őket.

A XVIII. század második felében a börtönügy fejlődésének szempontjából kiemelkedő szerepet foglalt el Anglia és J. Howard munkássága. Howard 1755-ben francia hadifogságba került, így saját tapasztalatokat szerzett a börtönök korabeli állapotáról. 1777-ben megjelent könyvében megfogalmazta reformelképzeléseit, melyeknek központi elemeit az alábbiak képezték: az elítéltek – férfiak és nők, gyermekek és felnőttek – egymástól való elkülönítése, börtönegészségügy, kötelező munkavégzés, erkölcsi javítás. Howard jelszava a polgári börtönügyi program alapjává vált: „tegyétek az embereket szorgalmassá és becsületesek lesznek”³.

II. A tökéletes börtönrendszer keresése⁴

A XIX. század első felében a börtönügy fejlődésében a vezető szerepet Észak-Amerika és Anglia töltötte be. Az útkeresés célja egy olyan rendszer kialakítása volt, ami képes az elítéltek megjavítására. A kísérletezések eredményeként különböző börtönrendszerek jöttek létre, amelyek meghatározták a

¹ Kabódi Csaba – Lőrincz József – Mezey Barna: Büntetéstan alapfogalmak, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005, 102. o.

² Csordás Dóra – Csordás Sándor: Az emberközpontú és közösségi irányultságú börtönrendszerek főbb jellemzői. In: Börtönügyi Szemle 2007/1. szám

³ Kabódi – Lőrincz – Mezey, 2005, 102. o.

⁴ Bognár Barbara: A XIX. század börtönrendszerei, in: Jogtörténeti értekezések 22., 1998, Budapest, 79-80. oldal

börtönépítészetet, a börtönegészségügyet, a rabmunkáltatást és a rabnevelés kérdéseit is. A XIX. században kialakult nagyobb börtönrezsimeket az elítéltek elhelyezésének módja szerint három csoportba sorolhatjuk:

1. magánelzárás rendszer
2. hallgatási rendszer
3. fokozatos rendszer.

II.1. A magánelzárás rendszer (philadelphiai rendszer)⁵

Ez a rendszer a puritán hagyományokkal rendelkező Pennsylvániában alakult ki. Ebben a rezsimben a bűncselekményt vallási értelemben vett bűnnek tekintették, a kiszabott büntetés pedig vezeklést jelentett. Az elkülönítés célja, hogy a fogvatartott magába szálljon, vezekeljen az elkövetett bűne miatt, ezáltal erkölcsi javuláson menjen keresztül. Ennek az eszmének megfelelően a börtönben a kolostori cellák mintájára épült magánzárkák teljes elkülönítést biztosítottak a külvilágtól, a rabtársaktól és a személyzettől is. 1828-ban felépítették a Keleti Börtönt (Eastern Penitentiary), amely kialakítását tekintve 7 szárnyú csillagbörtön, ahol 586 magánzárka található. Ezekhez külön sétaudvar tartozott annak érdekében, hogy az elítéltek még a kötelező napi sétájuk alkalmával se találkozzanak egymással. A rendszer egyik legnagyobb problémáját az jelentette, hogy építészeti szempontból roppant költségesnek mutatkozott, valamint a teljes elkülönítés nem segítette elő a fogvatartottak erkölcsi javulását, mert a végletekig vitt elszigetelés ellentétesnek bizonyult az emberi természettel: testi és lelki elkorcsosuláshoz vezetett.

A magányrendszert a század közepén a belgák tovább fejlesztették azzal, hogy az egyedüllét borzalmát a cellákban végzendő munkával, valamint a börtönigazgató és a börtönlelkész időszakos látogatásaival próbálták enyhíteni (az irodalom ezt a rendszert nevezi elkülönítési rendszernek). Továbbá a magány káros hatásai miatt általában hat hónapban maximalizálták a magánzárkában tölthető időtartamot.⁶

Magyarországon az 1843-44-es börtönügyi javaslat alapján magányrendszerben épült fel a máriaosztai, a balassagyarmati és a komáromi börtön. Ezen intézetekben az építészek úgy alakították ki a rabok celláját, hogy mindannyian lássák az oltárt és az istentiszteletet végző papot. Több helyen csuklyát is húztak az elítéltek fejére, hogy még a személyzetet se láthassák az elkerülhetetlen érintkezések alkalmával.⁷

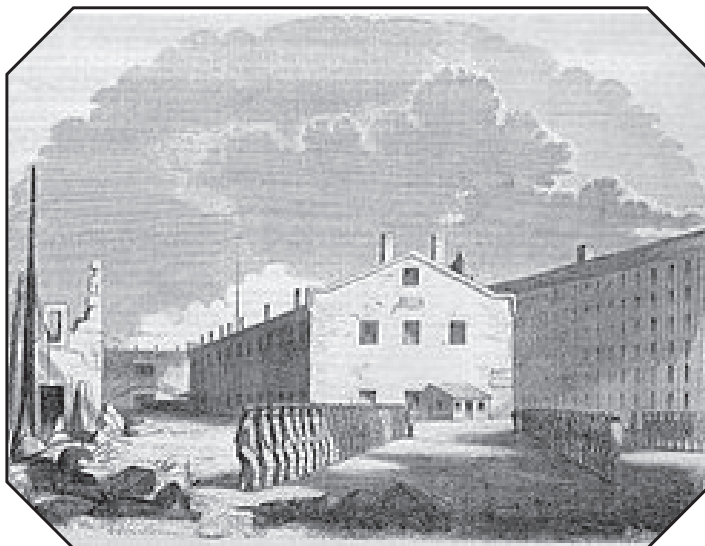
⁵ Kabódi – Lőrincz – Mezey, 2005, 102-103. o.

⁶ Bognár Barbara: A XIX. század börtönrendszerei. In: Jogtörténeti Értekezések 22., Budapest, 1998, 83. o.

⁷ Lukács, 1987, 68-71. oldal

II.2. A hallgatási rendszer (auborni rendszer)⁸

A magányrendszerrel párhuzamosan a New York állambeli Auburnban található börtönben tettek kísérletet arra, hogy az elkülönítést közös munkával kapcsolják össze. Építészeti szempontból nem sok különbséget mutat a két intézettípus, hiszen a zárkák itt is csak egy fő befogadására voltak alkalmasak. A büntetés-végrehajtás rendjét azonban ennél a rendszernél a nappal közösen végzett munka és az éjszakai magánelzárás határozta meg. A fizikai elkülönítés helyett a pszichikai és az erkölcsi elkülönítésre helyezték a hangsúlyt azáltal, hogy a munkavégzés során bevezették a teljes hallgatást. A korabeli börtönstatisztika alapján megállapítható, hogy a munka produktivitása és jövedelmezősége jól alakult, azonban a rendet csak korbácsolással és egyéb testi fenyítésekkel tudták fenntartani. A fenyítésre nyersbőr korbácsot és az ún. kilenc ágú macskát használták.

A fogvatartottak egymás közötti kommunikációját így sem tudták hosszú távon megakadályozni, mert különböző jelek segítségével kapcsolatba léptek egymással. Például Moabit börtönében két rab kopogtatás útján odáig fejlesztette a gondolatközlést, hogy tudtak egymással sakkozni is.⁹

A fogvatartottak egymás közötti kommunikációját így sem tudták hosszú távon megakadályozni, mert különböző jelek segítségével kapcsolatba léptek egymással. Például Moabit börtönében két rab kopogtatás útján odáig fejlesztette a gondolatközlést, hogy tudtak egymással sakkozni is.⁹

A magányrendszer elterjedésével párhuzamosan Közép-Európában a közös munkáltatás és az éjjeli elkülönítés mellett a fogvatartottak osztályozásával kísérleteztek. A genfi és müncheni intézetekben a munkateljesítmény és a magatartás szerint csoportokba sorolták őket. Ebben a rendszerben tehát már megjelentek a fokozatosság elemei is, azonban a drasztikus fegyelmezési eszközök miatt sokan bírálták az itt kialakított gyakorlatot.

II.3. Fokozatos rendszer¹⁰

A XIX. század második felére megfogalmazást nyert az a felismerés, hogy nem létezik tökéletes börtönrendszer, ezért inkább arra kezdtek törekedni, hogy a nemzetközi tapasztalatokra építve minden országban a helyi adottságoknak megfelelő intézmények jöjjenek létre. Az új felfogás kezdett elszakadni a klasszikus büntetőjogi iskola tanaitól, egyre inkább utilitarista szempontokat helyeztek előtérbe.

A fokozatos, vagy más néven progresszív rendszer a XVIII. századtól kezdve fokozatosan alakult ki Angliában. A fogvatartottakat 18 hónapra magánelzárásba vagy régi hajók zárkáiba helyezték, majd a gyarmatokra vagy anyaországi börtönökbe szállították őket dolgozni. A gyarmatokra transzportált elítéltek büntetésének egy részét a kormányzó jó munkateljesítmény esetén elengedte azzal a feltétellel,

⁸ Kabódi – Lőrincz – Mezey, 2005, 103-104. o.

⁹ Bognár, 1998, 85. o.

¹⁰ Kabódi – Lőrincz – Mezey, 2005, 104-105. o.

hogy a gyarmatokon szabad emberként letelepedhetnek, de nem térhetnek vissza Angliába. Így alakult ki a feltételes szabadságra bocsátás intézménye.

1857-ben Angliában megszüntették a transzportálást, és a törvény elfogadta a fokozatos végrehajtás elvét. A végrehajtás három szakaszra tagolódott:

1. magánelzárás
2. éjjeli elkülönítés és nappali közös munkáltatás
3. feltételes szabadságra bocsátás.

A végrehajtás első 9 hónapjában az elítélteket magánelzárás alá vetették, ezt követően nappal közösen dolgoztak és csak éjszakára különítették el őket. Ha a büntetésük alatt jó magaviseletet tanúsítottak, a szabadságvesztésük háromnegyed részének kitöltése után feltételes szabadságra bocsátás kedvezményében részesülhettek. A feltételes szabadságra bocsátott rendőri felügyelet alatt állt és kifogásolható magatartás esetén visszakerült a büntetés-végrehajtási intézetbe. A rendszer alap gondolata az öntevékenység és az önsegítés útján való javulás. Európa más részein a XIX. század végére terjedt el ez a rendszer, néhol kiegészítve az osztály- vagy jegyrendszerrel.

Az ír fokozatos rendszer Walter Crofton börtönügyi felügyelő nevéhez köthető, aki két lényeges eltéréssel alkalmazta az angliai rendszert: kiegészítette a végrehajtás három szakaszát a közvetítő intézettel, valamint bevezette az 5-osztályú jegyrendszert az elítéltek kategorizálásánál. A rabok napi munkateljesítményét és magatartását jegyekkel jutalmazták, és ezek alapján kerülhettek az öt osztály valamelyikébe. A fokozatok mindegyikének megvolt a maga célja; a magánzárka az akarat megtörését igyekezett elérni, a közös elzárás feladata pedig az „akarat nevelése és helyes használata”¹¹ volt. A közvetítői intézet előkészítette a fogvatartottakat a szabad életre. A feltételes szabadságra bocsátás intézményét az alábbi hasonlat jellemezte: „olyan, mint a lábadozó betegnek az első sétája a szabadban, megkíséreljük, tud-e már járni a beteg, de mellette vagyunk, támogatjuk, s ha elesik, visszavisszük az ágyba.”¹² Ha az elítélt nem megfelelő magatartást tanúsított, abban az esetben visszahelyezték egy alsóbb osztályba, magánzárkába azonban már nem kerülhetett.

A közvetítő intézet alap gondolatát az a gyakorlati tény adta, hogy a hosszú évekre elítéltek szabadulásakor nincsenek felkészülve a börtönön kívüli élet viszonyaira. Az intézet szigorú napirendje leszoktatja a fogvatartottakat az önálló cselekvésről és a felelősségvállalásról (ez az ún. társadalmi tériszony probléma). Ennek orvoslására Crofton külön csoportot alakított ki azokból az elítéltekből, akik kitöltötték a büntetésük kétharmad részét. Őket a börtön falain kívül egy olyan intézetben helyezték el, ahol laza őrizet mellett mezőgazdasági jellegű munkát végeztek. Munkájukért bért kaptak, és a telepet rövid időre már elhagyhatták. A közvetítő intézet feladata az volt, hogy a fogvatartottakat felkészítse a szabadulásra és hozzászoktassa őket a „kinti” élet viszonyaihoz. Bár ez a rendszer hasznosnak mutatkozott, kezdeményezője halála után alkalmazása mégis megszűnt Írországban.

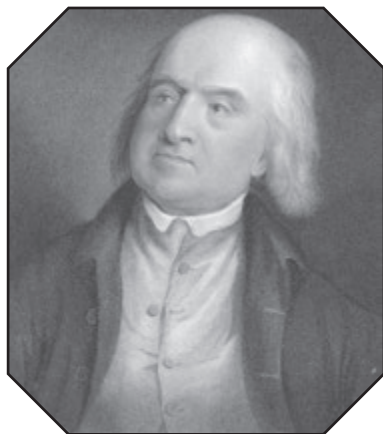
Hazánkban a jegyrendszer, valamint az angol és az ír fokozatos rendszer is megjelent. A jegyrendszert a XX. század elején alkalmazták a dologházakban. Legfontosabb sajátossága az volt, hogy az elítéltek nem bizonyos időre kerültek be az intézetbe, hanem meghatározott mennyiségű munka el-

11 Bognár, 1998, 92. o.

12 Bognár, 1998, 92. o.

végzésére kötelezték őket. Ennek teljesítése után jegyet kaptak és ezek mennyiségének függvényében kedvezményekben részesülhettek. Bizonyos számú jegy megszerzése után a rabot feltételesen kiengedték az intézetből. A rendszer pozitívaként említhető, hogy elősegítette a rabok jó magaviseletre ösztönzését, ugyanakkor a hibája volt, hogy nem tudták reálisan meghatározni a jegyek elnyerésének feltételeit. Az angol fokozatos rendszer alkalmazását Magyarországon a Csemegi-kódex rendelte el az 1 és 3 év közötti büntetések végrehajtásánál.¹³

III. Börtönépítészet¹⁴

A XVII-XVIII. század fordulóján kialakult az önálló börtönépítészet, amely alárendelhető a tervezést a büntetés-végrehajtás aktuális céljainak. A korszak legfontosabb eredménye a későbbi „csillagszárnyakká” váló, külső vagy belső zárkasoros börtönépületek modelljének megjelenése. A XVIII-XIX. század egyik újjátása a Jeremy Bentham nevéhez fűződő panoptikus börtön. Ezeknél az intézeteknél a fő elv, hogy valamennyi zárka áttekinthető legyen az épület középpontjában elhelyezett megfigyelési pontról. E szisztéma egyik modellje volt az ún. rotunda rendszer, melynél az építmény középpontjában egy oltár és egy emelvény foglalt helyet, ahonnan a személyzet ellenőrizte a zár-

kákat. Mivel a cellák a külső falra nyíltak, világosak voltak, s a szűrt háttérfényben az őrkök a rab teljes mozgását nyomon tudták követni. Ennek az építési módnak a legfőbb negatívuma a drága építkezés és az óriási kihasználatlan térség.

A szögletes és körforma összeegyeztetését kísérte meg az X-épület létrehozása. A keresztezett folyosók építészeti elgondolása a panoptikon fókuszos elrendezését egyesítette a zárkasoros épületblokk tömbjeivel.

Az ún. csillagrendszer a panoptikus rendszer hátrányait próbálta kiküszöbölni. Lényege a fókuszban elhelyezett megfigyelőpontba becsatlakozó szárnyak csillagrendszerű együttese. Az így felépített épületek lehettek emeletesek, párhuzamos falúak vagy enyhén szélesedők. Világszerte ez az építési mód aratta a legnagyobb sikert.

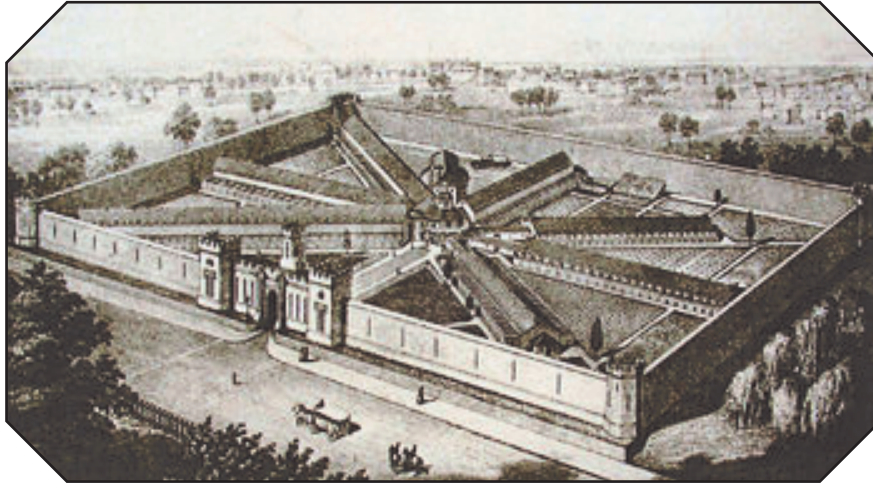
Az intézetek helyszínének kiválasztásánál további szempontokat is figyelembe vettek. A legkedvezőbbnek egy közepes nagyságú város közellétét találták, amely biztosítja a kihelyezett munkáltatás lehetőségét. Megközelíthetőség szempontjából fontos tényező volt, hogy vasútvonal mellett helyezkedjenek el a börtönök. A XIX. században épült intézetek befogadóképessége férfi fegyház esetén 200 és 500 fő között alakult, nőknél pedig 100 fősnél nem lehetett nagyobb. Külső megjelenésre vonatkozóan elfogadottá vált, hogy legyen egyszerű, biztonságos és hivalkodásmentes.

¹³ Bognár, 1980, 85-86. oldal

¹⁴ Kabódi – Lőrincz – Mezey, 2005, 106-107. o.

A börtönrendszerek fejlődésében az elvek sohasem valósultak meg tisztán, hiszen az egyes eszmék eltérő gazdasági, társadalmi és kulturális környezetben másképp realizálódtak. Egy amerikai szakíró a XIX. század végén így jellemezte a büntetés-végrehajtási rendszereket: „Mint minden növekvőben lévő társadalmi intézmény, a börtön is különböző időkből és helyekből származó kulturális elemek tarkabarka szóttese. (...) A mai börtönigazgató olyan pönológiai rongyszőnyeg boldogtalan örököse, amelynek egyes darabjai vallási hiedelmek, népi dogmák, humanitárius érzelmek, katonai hagyományok, tudományos elméletek és adminisztratív célszerűségek maradványai...”¹⁵

Irodalomjegyzék

- Bognár Barbara: A XIX. század börtönrendszerei. In: Jogtörténeti Értekezések 22., Budapest, 1998
- Kabódi Csaba – Lőrincz József – Mezey Barna: Büntetés-tani alapfogalmak, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005
- Lukács Tibor: Szervezett dilemmák: a börtön. Magvető Kiadó, Budapest, 1987
- Csordás Dóra – Csordás Sándor: Az emberközpontú és közösségi irányultságú börtönrendszerek főbb jellemzői. In: Börtönügyi Szemle 2007/1. szám

.....
 15 Kabódi – Lőrincz – Mezey, 2005, 105. o.

A modern magyar büntetőjog kezdetei - az 1843-as javaslat

Írta: Novák György

A modern magyar büntetőjog kialakulásához rögzített út vezetett. Megszületésének megértéséhez elengedhetetlen egy rövid történelmi áttekintés arról a korszakról, amely a téma tárgyát képező időszakot ugyan megelőzi, mégis komoly hatást gyakorolt a későbbi kodifikációra, kodifikációs kísérletekre, tehát érdemben befolyásolta a modern értelemben vett magyar büntetőjog létrejöttét. Először röviden áttekintem az előzményeket, majd a kodifikáció politikai hátterét, amely elengedhetetlen az összefüggések feltárásához. Ezt követően az 1843-as javaslat főbb előrelépéseit, újításait és érdemeit vizsgálom meg

I. Kodifikáció kezdetei

Amikor a magyar büntetőjog alakulásáról, a büntetőjog kodifikációjának történetéről beszélünk, alaptézisként kell azt elfogadnunk, hogy „Magyarországon Európa nyugati államaihoz képest meglehetősen kései jelenség volt a kodifikáció.”¹ E tényező mellett több, a magyar történelemből, magyar jogfejlődésből következő sajátosság is befolyásolta a modern büntetőjog kialakulását. A bécsi központú Habsburg-uralkodóház hatalomra kerülése, háborúk, abszolutista kísérletek, az állami akarat hiánya és a domináns szokásjog, a gyenge római jogi recepció² nem teremtett megfelelő környezetet egy egységes büntetőtörvénykönyv megalkotásához. Az udvar és a magyar rendek közötti hatalmi harcok is hátráltatták egy esetleges kódex létrejöttét. Nem csoda, hogy ilyen körülmények között mindössze a szokásjog összefoglalására került sor, ami a jogegység irányába történő törekvés jele volt.³ Törvénykönyv megalkotásának a szüksége a 18. század elején, a Rákóczi-szabadságharcot követően vált nyilvánvalóvá, amely több büntetőtörvény-javaslatban öltött testet. Először 1712-ben készült el egy tervezet, Bencsik Mihály egyetemi tanár nevéhez köthetően. Ezt az 1795-ös tervezet követte, ez a javaslat Hajdú Lajos szerint „a fejlődés új távlatait nyithatja meg”³, ezért jelentős mérföldkőnek tekinthető a magyar jogfejlődésében. A tervezet Principia című alapelveket összefoglaló bevezetőből és két további részből állt. Az első rész az eljárásjogot, második rész pedig az anyagi jogi jogszabályokat rögzítette. Kiemelendő a javaslattal kapcsolatban, hogy érvényesül benne a törvény előtti egyenlőség nemes és nem nemes között, továbbá megjelenik benne a javítás, nevelés gondolata. E javaslat érdemben befolyásolta az elkövetkező évtizedek jogalkotási törekvéseit. A kodifikáció ügye 1827-ben merült fel újra. A korábbiakhoz hasonlóan a rendi országgyűlés ismét kiküldött egy bizottságot, amely azonban az 1803-as osztrák Strafgesetzen alapuló, retrospektív tervezetet készített és tett közzé 1829-ben, amely visszalépésnek tekinthető az 1795-ös változathoz képest.

1 Mezey Barna (szerkesztő): Magyar jogtörténet, Osiris Kiadó, Bp. 2007; 312. oldal

2 Mezey Barna (szerkesztő): Magyar jogtörténet, Osiris Kiadó, Bp. 2007; 312. oldal

3 Mezey Barna (szerkesztő): Magyar jogtörténet, Osiris Kiadó, Bp. 2007; 290. oldal

Valódi előrelépésként fogadható el az 1843. évi, Deák Ferenc nevével összeforrt törvényjavaslat. A reformfolyamat az 1832-36-os országgyűlésen indult meg Deák botbüntetés elleni felszólalásával, de igazi politikai támogatást csak az 1839-40-es országgyűlésen kapott.⁴ A megalkotására 1840:5. törvénycikkben küldenek ki egy 45 tagú bizottságot. A munkájukat 1841. december 1-jén kezdték meg, egy plenáris ülés után három albizottságban dolgoztak: anyagi, eljárási és börtönügyi javaslatot készítettek. A bizottsági munkálatokban részt vett a reformisták közül többek között Tihanyi Ferenc, Pulszky Ferenc, Bezerédy István és Szalay László is, a konzervatív oldal vezéralakja Desewffy Aurél volt. A szerkesztők figyelembe vették a francia büntetőtörvénykönyvet, a Code Pénal-t, a Mittermayer-féle 1839-es bádeni tervezetet, valamint támaszkodtak az elérhető európai büntetőjogi irodalomra. A javaslatokat a politikai körülmények miatt nem ért el átütő sikert, de a későbbi jogalkotási folyamatoknál kikerülhetetlen hivatkozási alap lett munkájuk.

II. Politikai háttér

A büntetőjogi kérdések alakulását meghatározó folyamatokat a 19. század első felében elsősorban nem szakmai kérdések befolyásolták, sokkal inkább politikai környezet. A kodifikációs kísérletek és ezek „termékei” nem érthetőek meg a politikai-hatalmi folyamatok áttekintése nélkül.⁵

A politikai játszmában alapvetően két fél vett részt: az udvar és a magyar rendek. A központi kormányzat szándékai alapvetően egy gondolatból indulnak ki: a kormányzat hatalmi pozíciónak biztosítása a birodalom további egységesítésén keresztül. Nyilvánvaló, hogy ezt ehhez szükséges egységes jogrendszer és ezen belül kiemelkedő elem az egységes büntetőjog; a központ számára komoly erőt jelent, hogy akaratukkal szemben fellépő személyeket, csoportokat békés, bírói úton tudják elhallgattatni. Ebből kiindulva a kormányzati szándék sokáig jelen volt a politikában, gondoljunk a Halsgerichtsordnungra, a Ferdinandea-ra, a Novum Tripartitumra, a Theresianara, I. József büntetőtárgyú rendeletére, illetve több más e szándék alapján született intézkedésre. 1790 után az udvar hozzáállása megváltozott: eltűnt a kezdeményező szerep, helyét a passzivitás vette át. A szükséges lépéseket rendeleti úton megtették, az országgyűlésben egy látszat status quo alakult ki. Miután 1825-ben I. Ferenc kénytelen volt hosszú idő után újra összehívni a rendi gyűlést, a bizottság kiküldése utána megszületett a fent retrospektív jelzővel illetett tervezett, amely egy az 1795-ös változat, aktuális politikai szempontok szerint módosított javaslat volt. Ez egy viszonylag békés, a kormányzat felől engedékeny időszak volt, amely a későbbi reformhangulat kialakulásához ironikus módon nagymértékben hozzájárult. Az engedékeny politika 1835-ben Wesselényi Miklós elleni hűtlenségi perrel, az országgyűlési ifjak és Kossuth Lajos letartóztatásával ért véget. Az udvar fellépése a rendeknek és az ellenzéknek megmutatta,

⁴ Béli Gábor: Magyar jogtörténet, Dialóg Campus Kiadó, Bp.-Pécs 1999; 329. oldal

⁵ Bató Szilvia: Megjegyzések a büntetőjogi kodifikáció 1848 előtti történetéhez, megjelent: Jogelméleti Szemle, 2007/1

hogy tarthatatlan a helyzet és szükséges egy modern büntető törvény megalkotása, amely kizárja a hasonló önkényt. Nem csoda, hogy a legközelebbi 1839/40-es országgyűlésen aztán határoztak is a választmány kiküldéséről. A halogató taktika miatt így a kezdeményezés a liberális ellenzék kezébe került, ugyanakkor a modernizálás összbirodalmi érdeket is szolgált: a rendiség meggyengülése, lebomlása a kormányzati ellenőrzés növelését is eredményezhette, illetve a gazdasági fejlődéshez is elengedhetetlen volt. Az udvar az 1840-es évek elejének munkáiból kimaradt, érdekeit a konzervatív, neokonzervatív oldal képviselte a bizottsági üléseken, a végső eszköz pedig továbbra is adott volt a túlzott reformok elkerülésére: a királyi szentesítés megtagadása.

Jól látható, hogy az udvar végig rendelkezett valamilyen stratégiával a büntetőjoggal kapcsolatban: amikor kellett, kezdeményezőként lépett fel, ha szükség volt hátrébb vonult; rendeleteket alkalmazott, de volt, hogy ennek az ellenkezőjét tette: látszólag teljesen szabad fejlődési környezetet biztosított. Megfelelően érzékelt, hogy az 1843-as javaslat túl radikális; kihasználta a magyar közjogi rendszerben rejlő buktatókat és végső soron, mint ahogy azt a börtönügyi javaslatnál láthatjuk, az országgyűlés útvonalán átjutott törvényjavaslatokat a szentesítés megtagadásával söpörte le az asztalról.

A másik pólust a magyar rendek jelentették. Ez az egységes elnevezés ugyanakkor egy heterogén csoportot takar. Szerepük 1830 előtt kimerült a centralizációs tervekkel szembeni ellenállásban, ezt követően körükben egyre jelentősebb modernizáló bázis alakult ki. A fordulópont oka a büntetőjogi kérdés eltérő megítélésében keresendő. A korábbi időszakokban érdektelenséget a jogpozitivisták álláspont hiányával lehet magyarázni, 1830-at követően azonban a büntetőjog politikai kérdéssé vált. A szakjog tematizálódott: a polgári átalakulás kulcskérdésévé vált. Felmerül már többek között az igény a törvény előtti egyenlőségre is.

A heterogenitás alapja, hogy három elkülönülő réteget lehet megnevezni: a Széchenyi István vezette arisztokratikus irányzatot, a Deák és Kossuth Lajos által összefogott középneemesi liberálisokat és az 1843-tól fellépő centristákat, akik a legradikálisabb csoportosulást alkották. Kiemelném közülük a középneemesi liberálisokat. Legfontosabb céljuk, hogy a fennálló rendi keretek között kívánták politikai és társadalmi céljukat elérni: a polgárosodást. A rendi kiváltságokkal nem rendelkező rétegeket az új alkotmányba kívánták beemelni, így egyenjogúvá tenni őket. Deák alapján két sarokpontjuk a szabadság és tulajdon lett. Szerintük a szabadság és a törvény előtti egyenlőség szorosan kapcsolódik a büntetőjoghoz, ezért tartották olyan fontosnak a modernizálását. Társadalmi bázisuk növeléséhez hatásos propagandaeszközöket is bevetettek, alkalmazták a sajtó nyújtotta lehetőségeket. E kommunikációs csatornákon keresztül mutattak rá arra, hogy a hatalom túlkapásai ellen modern büntetőjog szükséges és ez az, amivel a korabeli – az ország elmaradottságát, fejletlenségét szimbolizáló - börtönviszonyokon is javítani tudnak.

A liberalizmus kialakulására válaszul szerveződött meg a konzervatív irányzat, politikai motivációját a tagadás jellemezte: a liberális felvetések, reformok tagadása. Új réteggént jelentkeztek az újkonzervatívok, vezetőjük Desseffy Aurél volt, és fokozatosan az udvar érdekeinek magyarországi kiszolgálói lettek. Jellemző, hogy köztük és a liberálisok között a büntetőjogi kérdéseket tekintve a szakjogi kérdésekben viszonylagos konszenzus született, ugyanakkor minden olyan lépés kapcsán, amely esetleg a hatalom korlátozását eredményezte volna, komoly konfrontáció alakult ki közöttük.

Emiatt az 1843-as javaslat anyagi jogi és eljárásjogi része a diétán meg is bukott.

Röviden tehát elmondható, hogy a fragmentált ellenzéki oldal közös nevezője lehet a mozdulatságtól történő elmozdulás, a fő törésvonal a változás mértékében mutatható ki: az újkonzervatívoktól a centristákig. A liberális csoportok a büntetőjogi kérdésre alapvetően, mint politikai kérdésre tekintettek, ugyanakkor megállapítható, hogy egyedül e csoport testesítette meg hazánkban azt a jogász réteget, aki olyan jogi, illetve nyugat-európai modern ismeretekkel rendelkezett, amely alkalmassá tette őket arra, hogy európai mércével nézve is kimagasló kodifikációs tevékenységet elvégezzon.

III. Az eredmény: az 1843-as javaslat

Az 1843-as kódexjavaslat kodifikációs technikája Szalay László javaslatára a következőképpen alakult: először tisztázták az alapelveket, majd elkezdődött a részletes munka albizottságokban. Az anyagi jogi albizottságban először mindig ismertették az európai megoldásokat és Mittermaier heidelbergi professzor véleményét, majd mindenki megszövegezte az adott paragrafust. Ezeket Deák elbírálta és leírt egy végleges javaslatot, amelyet elküldtek véleményezni Mittermaiernek. Az ő megjegyzéseit is figyelembe vették és beépítették a végleges változatba. Ezzel sikerült elérni, hogy a kódextervezet egységes nyelvezetű és koherens szöveg legyen. Ezután a vármegyék megtárgyalták, véleményüket követutasításba adták és ezek után megkezdődhetett a tervezet országgyűlési tárgyalása. Az országgyűlési vita aztán az eredeti egységes normaszöveg megbomlását eredményezte, a hozzá nem értő követek és követutasítások, a bonyolult és kusza tárgyalási rendszer miatt. E körülmény rávilágít arra a kérdésre, hogy egyáltalán alkalmas volt-e a kor társadalmi-politikai-alkotmányos szempontból egy ilyen súlyú kódex megalkotására.⁶

A kódex egy általános és különös részből állt. Elmondható, hogy következetesen érvényre juttatta az 1. fejezet 1.§ alapján a nullum crimen sine lege elvet, a 2.§ szerinti törvény előtti egyenlőséget (kétirányú kivétel a szolgálatban lévő katonák és az egyházi fegyelem) és a humanizmust, minekután a 8.§-ban meghatározott büntetési rendszeréből kikerült a halálbüntetés, a megszégyenítő, testi büntetések, például a botbüntetés. Lehetőség volt azonban közhivatal elvesztésének kimondására, illetve pénzbüntetés kiszabására. Szintén az 1. fejezet 4.§ alapján kiadatási tilalmat rendelt el, továbbá a 6.§-ban meghatározott módon érvényesült a res judicata-elv. A 17.§ szerint a törvényben meghatározott büntetésektől eltérni nem lehet (nulla poena sine lege). A 18.§ a büntetések kiszabásánál csak felső határt állapított meg, így a bíróknak korlátlan enyhítési lehetőséget biztosított. Bűncselekmények felosztását tekintve lehet büntett és kihágás, ezzel a dichotomikus rendszert alkalmazták a tervezet készítői. „Számos fogalmat precízen kidolgozott, miként a bűnösség keretében a gondatlanság definícióját.”⁷ Pontosította a kísérlet ... és a részesség meghatározását ... .⁸ A beszámítás kérdéseiről a 6., míg a visszaesésről a

6 Bató Szilvia Megjegyzések a magyar büntetőjogi kodifikáció 1848 előtti történetéhez in: Jogelméleti Szemle

7 Mezey Barna: Magyar jogtörténet Osiris Kiadó, Bp. 2007 320. oldal

8 Mezey Barna: Magyar jogtörténet, osiris Kiadó, Bp. 2007 320. oldal

7. fejezet szól. A különös részben az egyes bűncselekmények önálló fejezetekben kerülnek kifejtésre.

Az anyagi jogi rész mellett fontos néhány gondolatban megemlíteni az eljárási rész főbb elemeit. E javaslat Szalay László nevével fémjelezhető és szintén európai szintű munka született, amely egy sarkalatos ponton: az esküdtbíráskodás bevezetésén bukott meg. A főrendek nem tudták elfogadni ezt a fajta eljárási rendet. „Az esküdtbíráóság fölötti vita elsodorta a többi pozitív javaslatot is, a vizsgálóbíró tisztségét, a perbefogószerk intézményét, a tisztán vádelvi tárgyalást, a felek egyenjogúságának pincípiumát, a kötelező védelmet, a nyilvános és félbe nem szakítható tárgyalást.”⁹

A börtönügyi javaslat egy Magyarországon fontos jogi-politikai kérdésre adott válasz volt. A börtönviszonyok a reformkor idején váltak a politika eszközévé, ugyanis kitűnő lehetőséget biztosított az ellenzéki liberálisoknak, hogy az elmaradott tömlöcöket a feudális elmaradottsággal állítsák párhuzamba, egyértelműen a múlttal azonosítsák. Deák Ferenc és a fogházjavító mozgalom hívei számára a büntetésvégrehajtás szabályozása különös jelentőséggel bírt, amely a büntetőpolitika koncepciójának alapköve. Ezzel megkezdődött a börtönügy hazai tárgyalása és megszülettek az első figyelemre méltó megoldási ötletek a Deák-féle 1843-as javaslatban és váltak a későbbiekben oly megkerülhetlenné. Érdemeik közé tartozik többek között az országosan egység büntetésvégrehajtási rezsím kialakítása, a börtönigazgatás, börtönfelügyelet pontos leírása és a börtönügyi terminológia egyértelműsítése.¹⁰ Hatása később is érezhető: a XIX. század második felére tehető sikeres börtönmodernizációs átalakítási koncepció is a Deák Ferenc törvénytervezetének szellemében történt, sőt egyes szerzők szerint e szemlélet ma is jelen van hazánkban.¹¹

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy az 1843-as javaslat pontosan illeszkedik a Magyarországot az 1840-es években átható reformfolyamatokba. A javaslat sorsa azonban rámutat arra is, hogy hazánk a liberális nemesség és a többi haladó gondolkodású arisztokrata szándéka ellenére társadalmi, alkotmányos szempontból nem feltétlenül állt készen a hatályos büntetőjog átalakítására.

Irodalomjegyzék

- Bató Szilvia: Megjegyzések a büntetőjogi kodifikáció 1848 előtti történetéhez, megjelent: Jogelméleti Szemle, 2007/1
- Béli Gábor: Magyar jogtörténet, Dialóg Campus Kiadó, Bp.-Pécs 1999
- Mezey Barna (szerkesztő): Magyar jogtörténet, Osiris Kiadó, Budapest. 2007
- Mezey Barna: Realitás és illúzió – az 1843. évi börtönügyi törvényjavaslat vitái in Jogtörténeti Szemle 1992/4
- Oláh Miklós: Az uralkodói börtönmodernizációs kísérletek sikerei és kudarcai a XVIII-XIX. században Magyarországon in: Jogtörténeti Szemle 2003/4

⁹ Mezey Barna: Magyar jogtörténet Osiris Kiadó Bp. 2007 321. oldal

¹⁰ Mezey Barna: Realitás és illúzió – az 1843. évi börtönügyi törvényjavaslat vitái in Jogtörténeti Szemle 1992/4 42. oldal

¹¹ Oláh Miklós: Az uralkodói börtönmodernizációs kísérletek sikerei és kudarcai a XVIII-XIX. században Magyarországon in: Jogtörténeti Szemle 2003/4

Reformversuche der Freiheitsstrafe in Ungarn: das Arbeitshaus

Írta: Kajcsos Kinga

I. Einleitung

Der Begriff des Arbeitshauses war ursprünglich mit dem neuen Strafvollziehungs-Modell verbunden, das sich Ende des 15. Jahrhunderts aus Amsterdam durch die Vermittlung der deutschen Staaten verbreitete. Seine typischsten Merkmale sind die Separierung von den schweren Verbrechern, die harte Arbeitsverrichtung, die Disziplinarstrafe, die seelischen Betreuung, der Unterricht und die Gesundheitsaufsicht. Das Arbeitshaus im 16. Jahrhundert lehnte die Methoden des mittelalterlichen Gefängnisses ab, die den Körper quälten schmutzig, gemeinsam und undifferenziert waren und legte den Grund zu der modernen Strafvollziehung. In Ungarn wurde solche Anstalt mit der Erlaubnis von Maria Theresia in Szempc gegründet. Es wurde aber nach kurzer Tätigkeit geschlossen.

In der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts lebte die Einrichtung des Werkhauses wieder auf, jetzt aber nicht mehr als selbständige Anstalt nach dem Amsterdamer Modell, sondern als ein „Arbeitshaus für Gefangene“, das neben den Komitats – und Stadtgefängnissen funktionierte. Diese Lösung aus dem Reformzeitalter vermischte die erzieherische Arbeitsidee in der Strafvollziehung mit der sehr rationalen Konzeption der kostenverminderten Arbeitsverrichtung.

Schließlich drittens sehen wir im „Arbeitshaus-Gesetz“ die Bezeichnung der Arbeitshauses in der ungarischen Rechtsgeschichte. Hier bedeutet es aber keine Strafvollzugsanstalt, sondern die unbestimmte Form der Freiheitsstrafe, obwohl die Art der unter die Geltung des Gesetzes gezogenen Personen ähnlich ist, wie die gesellschaftliche Gruppe der „Kleinverbrecher“ (Taschendiebe, widersetzliche Sklaven, Arbeitsscheue) in Holland.¹

II. Die Arbeit als Strafe

Die Arbeitshausidee erschien in Ungarn zuerst im Reformzeitalter in der soziale Fürsorge. Im Reformzeitalter, in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts können wir auf einmal drei Arbeitshaus-Begriffe und dementsprechend drei Anstalten sehen. Eines von ihnen war das Armenhaus, das Arbeitsmöglichkeit und Verpflegung den Not leidenden Armen versprach. Diese Häuser wurden nicht von den Behörden, sondern von freiwilligen, Privatvereinigungen

¹ <http://majt.elte.hu/Tanszekek/Majt/Magyar%20JogtorteNET/magyarazatok/dologhaz.htm>

und mit Spenden getragen. Die Zwangsarbeitshäuser wurden nach niederländischen und norddeutschen Besserungshaus-Traditionen in mehreren Städten als Teil des Polizeiwesens aufgestellt. Sie wurden von den Behörden gegen die Arbeitsscheuen und die Bettlern in Anspruch genommen. Der dritte Typ war das Arbeitshaus für Strafgefangenen, das im Bereich des Strafvollzugs als zusätzliches Element der zum Zweck der Beschäftigung der Gefangenen angewendet wurde. Trotz die Ungleichmäßigkeit der Sprach- und Fachterminologie der Zeitalters kann man feststellen, dass die drei Modelle mit entsprechender Aufmerksamkeit klar zu trennen sind, obwohl sie den gleichen Charakter – wie Disziplin, strenge Arbeitspflicht – haben.²

Die Leute in den Arbeitshäusern waren keine Arbeitslosen. Dieser Status existiert noch nicht, der Begriff ist in diesen Gesellschaften unbekannt. Der Begriff wird erst Ende des 19. Jahrhunderts durch die Bürokratie des reifen Kapitalismus geschaffen. Das Ziel ist, dass auch diese Menschen mit Hilfe ihrer Arbeitskraft ihr eigenes Auskommen schaffen, und dadurch sie in die behaltene Ordnung der Arbeitsteilung eintreten. Es ist die Garantie für die richtige Moral.

Die ersten ungarischen Arbeitshäuser wurden von „der bürgerlichen Gesellschaft“ getragen. Am Anfang waren die Häuser in den Händen von Wohltätigkeitsorganisationen oder der Statthalterschaft. Das erste freiwillige Arbeitshaus in Pest wurde 1817 von dem Pester Wohltätigen Frauenvereins gegründet. Im Jahre 1833 übernahm die Stadt das Haus und es funktionierte weiter als Arbeitshaus. Die Idee der staatlichen Regelung der Arbeitshäuser als freiheitsbeschränkende Institutionen kam schnell. Den ersten Schritt für die zentrale Regelung machte die Nationalversammlung 1840: sie rief ins Leben einen Ausschuss für die Verbesserung des Strafsystems. An der Arbeit des Ausschusses nahmen auch József Eötvös und Ferenc Deák teil. Der Ausschuss wollte in seinem Vorschlag die Gefängnisarbeit obligatorisch machen. Sie meinten, die Gefangenen müssen einen Beruf lernen, dazu wollten sie äußere Meister anstellen. Die tägliche Arbeitszeit im Sommer in 12, im Winter in 11 Stunden betragen. Sie schlugen vor, dass die frei gelassenen das Fünftel ihres Verdienstes im Gefängnis als Hilfe bekommen sollten. Die Nationalversammlung 1843-44 verhandelte den Gesetzentwurf, er wurde aber wegen des Protests des Oberhauses nicht angenommen.³

Die Denker des 19-20. Jahrhunderts wollten das Unglück bei seiner Wurzel ergreifen. Die Erziehung als Strafziel, die schon im Vorschlag von Eötvös und Deák eine wichtige Rolle spielte, erscheint auch in ihren Schriften. In dieser Anschauung ist der Hauptschuld das Nichtstun. Die Arbeitshäuser dienen eben deshalb der Prävention. Der berühmte ungarische Rechtswissenschaftler, Ferenc Finkey beschreibt in seinem Vorschlag zwei Formen der Arbeitshäuser. Das erste ist das Zwangshaus, das zweite das freiwillige Arbeitshaus. Die letzteren wären eigentlich Arbeitsvermittlungsanstalten, in die man nicht wegen des

2 Mezey Barna: A munkáltatás szerepe a büntetés-végrehajtás történetében (Akadémiai doktori értekezés) 468. old.: http://real-d.mtak.hu/279/4/MezeyBarna_5_mu.pdf

3 Ulicska László: A munkanélküliség feltalálása Magyarországon In: Korall 2001. Ősz-Tél 40-41. old.

Gerichtes oder einer Verwaltungsbehörde gehen müsste, sondern selbst die Direktion der Anstalt, beziehungsweise deren vorgesetzte Behörde den Freiwilligen aufnehmen würde. Die Aufnahme würde aber mindestens einen Monat lang dauern.⁴ Die Arbeitshäuser versuchen den auf Irrwege geratenen Menschen zu helfen, dass sie ihnen ein moralisches Training geben. Das braucht aber Zeit. Die Grundregel des Pester Zwangsarbeitshäuser erschien im Oktober 1845, und sie gibt gleich in dem ersten und zweiten Abschnitt ihres erstes Artikels die Definition des Arbeitshauses. Das Ziel des Arbeitshauses ist demnach, dass die dorthin gebrachten Personen zur Arbeit gezwungen, verbessert, und zum arbeitsamen und nützlichen Menschen gestaltet werden sollen. Also das Ziel entspricht dem ursprünglichen Ziel des Zuchthauses in Amsterdam.⁵

Im Pester Zwangshaus galt der Schweigebefehl. Die hier Wohnenden durften weder während der Arbeit noch nach dem Schlafengehen miteinander sprechen. An Sonn- und Feiertagen brauchten die Bewohner des Hauses nicht zu arbeiten. Sie arbeiteten laut des Tagesablaufes in drei Teilen 9 Stunden an den Werktagen (vor Frühstück, zwischen Frühstück und 11, zwischen 12-18). In der Ordnung bekam einen wichtigen Platz der Unterricht, der die Aneignung der Regeln bedeutete.⁶

III. Das Arbeitshaus-Gesetz

Die Geschichte des Arbeitshauses vervollständigte sich an der Jahrhundertwende mit dem XXI. Gesetzartikel im Jahre 1913⁷. Die Arbeitshausstrafe konnte unter anderem die für Arbeit eingewiesene arbeitsfähige Person bekommen, die als Arbeitsscheuer galt oder ein arbeitsscheues Leben führt. Die Einweisung ins Arbeitshaus galt für eine unbestimmte Zeitdauer, die Dauer durfte kürzer als 1 Jahr und länger als 5 Jahre nicht sein. Die Strafe dauerte bis zur gewünschten Charakteränderung. Wenn es erfolgte, ließ der Aufsichtsausschuss, die Person für ein Jahr bedingt frei. Wenn die Person ein Jahr lang an dem vorgeschriebenen Ort unter der Aufsicht der Polizeibehörde ein arbeitsames und ordentliches Leben führte, wurde das Freilassen endgültig. Widrigenfalls wurde die Person ins Haus zurückgeliefert und nach dem Gesetz konnte sie sogar mit ihrer neuen 5jährigen Strafe beginnen.⁸

Das Gesetz bestimmte mit großer Genauigkeit in Sachverhalten die Grund- und qualifizierten Fälle der Arbeitsscheu. Das Vergehen der gemeingefährlichen Arbeitsscheu verwirklichte laut Gesetz die auf Verdienst angewiesene Person, die wegen Arbeitsscheu herumtrieb, oder ein arbeitsscheues Leben führte. Die qualifizierten Fälle sind die folgenden:

- der Täter begeht als Rückfälliger Straftaten,
- der Täter setzt sich oder seine Familie mit seiner arbeitsscheuen Lebensweise moralischem Ruin aus,
- man kann feststellen, dass sich der Täter gewöhnlich aus Straftaten versorgt,
- der Täter versorgt sich aus verbotenen Glücksspielen an öffentlichen oder für die Öffentlichkeit

4 Finkey 1905:15

5 Mezey, 464. old.

6 Mezey, 475. old.

7 <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7217>

8 Ulicska: A munkanélküliség feltalálása Magyarországon, 6. old.

offen stehenden Orten, oder er nutzt die Leidenschaft, Leichtsinnigkeit, Unerfahrenheit, und geistige Schwäche von anderen geschäftsmäßig aus,

- der Täter lässt sich von einer Prostituierte unterhalten.

Das Gericht konnte den Täter in den oben aufgezählten qualifizierten Fällen statt Gefängnis- oder Geldstrafe ins Arbeitshaus anweisen „wenn es das Gericht wegen Erziehung auf Arbeit und ordentliche Lebensweise notwendig findet“.

Der siebte Paragraph des Gesetzes bestimmt die schwersten qualifizierten Fällen, bei denen man erst nach dem Zuchthaus, Gefängnis oder einer mindestens drei Monate lange Gefängnisstrafe den Täter ins Arbeitshaus schicken konnte. Das kam bei den Straftaten wie Verbrechen wider das Leben, Unversehrtheit des Körpers, Sittlichkeit oder Vermögen vor, wenn das Gericht festgestellt hat, dass die Straftat mit der arbeitsscheuen Lebensweise des Täters im Zusammenhang stand. Der Verurteilte muss in diesen Fällen nach dem Vollzug der Freiheitsstrafe ins Arbeitshaus geliefert werden. Das Gericht kann aber im Urteil verordnen, dass der zum Zuchthaus Verurteilte seine Strafe im Arbeitshaus verbüßt.⁹

Die Länge der Haft im Arbeitshaus war also aus zwei Gründen wichtig: einerseits musste die für die Gesellschaft gefährliche Person von den anderen separiert werden, andererseits sollte sie zu dieser Zeit umerzogen werden. Das Gesetz bestimmt nicht, dass diese Erziehung auch etwas anderes als regelmäßige Arbeit bedeuten würde.

Neben den traditionellen Strafen (Zuchthaus oder Geld) der gemeingefährlichen Arbeitsscheu machte die ungarische gesetzliche Lösung auch die Arbeitshausstrafe als alternative Lösung möglich. Man hätte das als fortschrittliche Rechtsanstalt betrachten können. Es hätte ja theoretisch die Erziehung auf Arbeit gedient. Mit diesem Zweck wurden die zeitlichen Grenzen der Unterbringung bestimmt, weil die Umerziehung viel Zeit braucht. Das anregende Mittel der Umerziehung wäre die bedingte Freilassung gewesen.

Die Voraussetzungen im 14. Paragraph des Gesetzes so bestimmt: Die Aufsichtsbehörde lässt den ins Arbeitshaus Verurteilten bedingt frei, wenn er in der Anstalt mindestens ein Jahr verbrachte, den richtigen Fleiß und ein gutes Benehmen erzeugte und die Änderung seines Charakters gibt die begründete Hoffnung, dass er nach der Freilassung eine arbeitsame und ordentliche Lebensweise führen wird, wenn für ihn die entsprechende Arbeit gesichert ist. Man musste auch denjenigen freilassen, der in der Anstalt 5 Jahre verbrachte. Die Dauer der bedingten Freilassung war ein Jahr. Wenn eine schwere Verletzung der Verhaltensregeln oder eine neue Straftat erfolgte, konnte man auch während der bedingten Freilassung die Unterbringung im Arbeitshaus verordnen. Die Dauer entsprach den ursprünglichen Regeln.¹⁰

9 Gönczöl Katalin: Bűnös szegények 29. old.

10 Gönczöl 30. old.

Es ist noch wichtig zu betonen, dass die Einrichtung der Freiheitsstrafe von unbestimmter Dauer mit den Arbeitshäusern im ungarischen Strafrecht erschien, und der Verbrecher musste diese Strafe noch nach der bestimmten Freiheitsstrafe abbüßen. Also das Ziel des Gesetzgebers ist eine Art von Umerziehung, in der die unbestimmte Zeitdauer motivierend ist.¹¹

IV. Verschärftes Arbeitshaus

Ungarn kam aus den Revolutionen in den Jahren 1918 und 1919 nach dem ersten Weltkrieg mit schweren Verlusten aus, und es hatte auch Wirkungen auf die Gefängniswesen. Die Gebietsverluste haben sich mit dem Zerfall des Strafvollzugsystems verflochten. Die veränderte wirtschaftliche Struktur des Landes und das Verlieren der Industriestandorte stellten die Idee der Beschäftigung in der Landwirtschaft in den Vordergrund. Nach den Revolutionen kehrte man zu dem „Gesetzpaket“ aus der Vorkriegszeit zurück: nach den Jugendlichen und Arbeitsscheuen kam auch die Angelegenheit der schwer Gemeingefährlichen an die Reihe. Als Ergebnis entstand 1928 gegen die Gewohnheitsverbrecher die verschärfte Arbeitshausstrafe. In diese Anstalt wurden die Gewohnheitsverbrecher, oder Berufsverbrecher geschickt, damit man sie unschädlich macht und eventuell sie umerzieht. Das Gericht schickt ins verschärfte Arbeitshaus diejenigen, die zu verschiedenen Zeitpunkten und voneinander getrennt mindestens 3 Straftaten gegen das Leben oder das Vermögen, oder eine Straftat gegen die Moral begehen, wenn das Gesetz keine Todesstrafe bestimmen kann und wenn die zwei letzteren Straftaten innerhalb von 5 Jahren verübt wurden und wenn die Verbrecher Gewohnheitsverbrecher sind oder die Neigung zu dem Verbrechen sich zeigt.

Keiner durfte ins verschärfte Arbeitshaus den nicht schicken, wer bei der Begehung der Straftate noch nicht 18 Jahre alt war, bzw. bei der Urteilverkündung noch nicht 21 Jahre alt war. Die Zeitdauer der Strafe im verschärften Arbeitshaus muss mindestens 3 Jahre sein. Die Verbrecher müssen zu dieser Zeit arbeiten und eine regelmäßige Lebensweise führen. Die Regeln im verschärften Arbeitshaus sind so wie die Vorschriften im Zuchthaus.¹² Die Verwendung des verschärften Arbeitshauses – im Gegensatz zur Einrichtung im 1913:21. Gesetzartikel eingeführten Arbeitshauses, das bei den Richtern nicht populär war – wurde ein beliebtes Mittel der Praxis.

V. Zusammenfassung

Die präventive erzieherische Absicht der theoretischen Entwürfe und Gesetzentwürfen verblich immer mehr. Anfang des Jahrhunderts ergab sich in Ungarn die merkwürdige Situation – neben der zunehmenden Arbeitslosigkeit -, dass die Gesellschaft mit dem gleichen Mittel strafe und belohnte. Man kann die Veränderung mit der Synonymen gut zeigen: aus den Werkhäusern wurden zuerst Arbeitshäusern, dann Zwangsarbeitshäusern. Die anfänglichen Versuche, das Arbeitshaus in die Wirtschaft zu integrieren, scheiterten. Die kapitalistischen Unternehmer fanden keine Fantasie in der Arbeit der Gefangenen mit enorm kleiner Produktivität. Wenn trotzdem einige Arbeitshäuser funktionierten, wurden die dort eingesperrten Leute grausam ausgebeutet. Es gab nur wenige Arbeiten, die man in Arbeitshäu-

11 Mezey Barna (szerk.): Magyar jogtörténet, 355. old.

12 Szöllösy Oszkár: Magyarország – A büntetés-végrehajtási rendszer áttekintése 7-8. old.

senkiben nem végezhetett. Zuerst waren die einfacheren Tätigkeiten charakteristisch, die man in Rahmen der Manufaktur organisieren konnte. Auch später konnte man solche Arbeiten verrichten, zu denen man keine Berufsausbildung brauchte. Die Arbeit im Arbeitshaus widerspricht der Arbeitsmoral der kapitalistischen Gesellschaft, sie bedeutet im Wesentlichen Tätigkeit, wie im Mittelalter. Sie kann den Leuten bei der Einfügung in die Gesellschaft nicht helfen. Die Arbeit ohne Freiheit ruft feudale Beziehungen unter den Menschen ins Leben. Sie erzieht einen nicht zum ehrsamem bürgerlichen Leben, sondern zur ständigen Kriegführung mit dem Fatum, nicht zum stolzen tatkräftigen Individualismus der Modernität, sondern zum Vertagen der Auslieferung der Premodernität.

Die wirtschaftliche Entwicklung des Landes ermöglichte nicht, dass sich die Entwicklung der Arbeitshäuser in Ungarn in der Verbreitung der wahren Prävention, der freiwilligen Arbeitshäuser und Arbeitsvermittlungsanstalten vervollständigt.¹³

Irodalomjegyzék

- Gönczöl Katalin: Bűnös szegények, Budapest, 1991, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Mezey Barna (szerk.): Magyar jogtörténet, Budapest, 2007, Osiris Kiadó
- Mezey Barna: A munkáltatás szerepe a büntetés-végrehajtás történetében (A fenyítőházi modell-től a rabdolgoztató házakig) Budapest, 2009, Akadémiai doktori értekezés
- Szöllősy Oszkár: Magyarország – A büntetés-végrehajtási rendszer áttekintése, 1935: <http://www.bortonugyiegyesulet.hu/dokumentumok/szollosy.pdf> Utolsó letöltés ideje: 2013. május 3.
- Ulicska László: A munkanélküliség feltalálása Magyarországon In: Korall 2001/Ősz-Tél: <http://epa.oszk.hu/00400/00414/00004/pdf/03ulicska.pdf> Utolsó letöltés ideje: 2013. május 3.
- Ulicska László: A munka mint büntetés – Dologház és társadalmi integráció http://www.esely.org/kiadvanyok/1997_3/amunka_mint.pdf Utolsó letöltés ideje: 2013. május 3.

.....
13 Ulicska: A munka mint büntetés 90-91. old.

Talionsprinzip und Spiegelgedanke

Zu den Unterscheiden vergeltender Strafformen im hohen und späten Mittelalter anhand ausgewählter Beispiele

Írta: Johannes Karmann, Student an der Friedrich-Schiller-Universität Jena

I. Einleitung

„Pro capite caput“¹, „Umb felscherei ist recht In einem Kessel versieden.“², „Alle Mörder[...] die soll man alle rädern und radbrechen.“³ „Sagit ein mensche ein laster uf daz ander, der sal es mit rechten gezeugen bringen; tut er dez nit, man sal das laster an im richten, glicherwise als er selber ez getan heite.“⁴ – Dies sind einige Beispiele für Strafen aus dem Hoch- und Spätmittelalter, die alle einen

besonderen Bezug zwischen Strafe und bestrafte Tat aufweisen. Um diesen besonderen Zusammenhang drehte sich die titelgebende Probeseminararbeit, die hier kurz zusammengefasst werden soll.

Beschäftigt man sich mit Strafen im Mittelalter, begegnet man schnell den Begriffen Talionsprinzip und Spiegelgedanke. Was genau diese beiden vergeltenden Strafformen umfassen und, wenn ja was sie unterscheidet, sind Fragen mit denen sich in dieser Arbeit auseinander gesetzt wird.

I.1. Forschungsstand

In älteren Werken, besonders bei Osenbrüggen und Günther findet ausschließlich das Talionsprinzip Erwähnung.⁵ Verschiedene Strafen werden zudem als talionsartige oder Anlehnung an die Talion bezeichnet. In jüngeren Werken, besonders die von Jerouscheck und Ebert, wird neben dem Begriff

1 Gengler, Heinrich Gottfried Philipp: Deutsche Stadtrechte des Mittelalters: theils verzeichnet, theils vollständig oder in Probeauszügen, Nürnberg 1866, S. 431.

2 Derschka, Harald Rainer: Der Schwabenspiegel: übertragen in heutiges Deutsch mit Illustrationen aus alten Handschriften, München 2002, S. 121 f.

3 Gengler, S. 5.

4 Günther, Louis: Die Idee der Wiedervergeltung in der Geschichte und Philosophie des Strafrechts, Abteilung I: Die Kulturvölker des Altertums und das deutsche Recht bis zur Carolina, Erlangen 1889, S. 227.

5 Vgl. Osenbrüggen, Zeitschrift für deutsche Rechtsgeschichte 1861, 373, 392; Osenbrüggen, Eduard: Das alamannische Strafrecht im Mittelalter, Schaffhausen 1860, S. 86; Vgl. Günther, S. 240.

Talionsprinzip auch Spiegelgedanke verwendet.⁶ Bei verschiedenen Autoren werden die gleichen Tat-Strafe-Konstellationen zudem sowohl dem Talionsprinzip⁷ als auch dem Spiegelgedanken⁸ zugeordnet.

I.2. Thesen

Diese Kontroverse führte zu folgenden Thesen:

1. Der Spiegelgedanke stellt nur eine Untergruppe des Talionsprinzips dar und lässt sich daher mit diesem synonym verwenden.
2. Sofern sich Talionsprinzip und Spiegelgedanke theoretisch unterscheiden lassen, sind sie zumindest in der tatsächlichen Anwendung nicht klar voneinander zu trennen

II. Begriffserklärung

Um die beiden Strafformen mit einander vergleichen zu können, ist zuerst eine Definition dieser Begriffe nötig

II.1. Talionsprinzip

Das Talionsprinzip wird aus der alttestamentarischen Passage im 2. Buch Mose 21, 23-25 hergeleitet⁹ und ist den meisten in der verkürzten Form dieser Passage „Auge um Auge, Zahn um Zahn“ geläufig. Es bezeichnet eine absolute Gleichheit von zu bestrafender Tat und Strafe.¹⁰ Beispiele für diese Strafform sind: Wenn ich einem anderen einen Arm abschlage, wird mir zur Strafe der gleiche Arm abgeschlagen. Brenne ich das Haus eines anderen nieder, wird als Strafe mein eigenes Haus niedergebrannt.

II.2. Spiegelgedanke

Beim Spiegelgedanken werden verschiedene Aspekte der Tat in der Bestrafung aufgegriffen. So kann die Bestrafung am Tatort oder mit dem Tatmittel, sie kann sich auch gegen das Körperteil der Tatbegehung richten oder zur Offenbarung der Tat dienen.¹¹ Durch dieses Aufgreifen von Tataspekten kommt es zu einer partiellen Gleichheit von Strafe und Tat. Dies führt dazu, dass Spiegelgedanke dem Talionsprinzip ähnelt. Daher rührt auch die Bezeichnung des Spiegel-

6 Rüping Hinrich / Jerouschek, Günter: Grundrisse der Strafrechtsgeschichte, 6. Auflage München 2011, Rn. 40 Ebert, Udo: Talion und Spiegelung im Strafrecht, in: Festschrift für Karl Lackner zum 70. Geburtstag, Hrsg. Küper, Wilfried / Puppe, Ingeborg / Tenckhoff, Jörg, Berlin 1987, 399, 422, S. 400 ff.

7 Günther, S. 240; His, Rudolf: Das Strafrecht des deutschen Mittelalters Teil 2, Weimar 1935, S. 354; Carus, Christian: Buße, Bußenstrafrecht und peinliches Strafrecht im spätmittelalterlichen Stadtrecht, Rothenburger Gespräche zur Strafrechtsgeschichte Band 1, Berlin 2000 S. 93; Vgl. Schmidt, Eberhard: Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege, 3. Auflage, Göttingen 1995 S. 62.

8 Schild, Wolfgang: Die Geschichte der Gerichtsbarkeit: vom Gottesurteil bis zum Beginn der modernen Rechtsprechung; 1000 Jahre Grausamkeit, Hamburg 1997, S. 204.

9 Ebert, FS-Lackner, 399, 399; Rüping/ Jerouschek, Rn. 40; Eisenhardt, Ulrich: Deutsche Rechtsgeschichte, 5. Auflage, München 2008 § 12 Rn. 105.

10 Schmidt, S. 66.

11 Rüping/ Jerouschek, Rn. 40; Ebert, FS-Lackner, 399, 400.; His, S. 356 f.

gedanken als analoge oder symbolische Talion.¹² Beispiele für eine Anwendung des Spiegelgedanken sind: Wenn ich jemanden mit Säure verletze, werde ich zur Strafe mit dem Tatmittel der Säure verletzt. Beleidige ich jemanden, wird die Strafe an meiner Zunge, mit der ich die beleidigenden Worte gesprochen habe, vollzogen.

III. Unterschiede?

Doch wie steht es nun um die Unterschiede zwischen diesen beiden Strafformen? Nach der ersten These dürfte es keine geben. Um dies zu klären erfolgt zuerst eine theoretische Betrachtung.

III.1. Theoretische Betrachtung

Als erster Unterschied fällt auf, dass der völligen Gleichheit von Tat und Strafe beim Talionsprinzip das Aufgreifen einzelner Tataspekte beim Spiegelgedanken gegenübersteht.¹³ Damit verbunden ist auch, bei Anwendung des Talionsprinzips ist nur eine Strafe je Tat möglich. Bei einer spiegelnden Bestrafung sind jedoch mehrere Varianten der Bestrafung für die gleiche Tat möglich.

Beide Strafformen wurden zudem mit unterschiedlichen Zielen im hohen und späten Mittelalter eingesetzt. Das Talionsprinzip wurde dazu verwendet die Fehde einzudämmen.¹⁴ Durch die Gleichheit von Tat und Strafe war auch die damit jeweils verbundene Ehrverletzung gleich. Die Strafe erfüllte damit das Ziel einer Fehde, dem Täter eine Ehrverletzung gleichen Maßes zuzufügen^{15,16}. Dadurch war die fehdeberechtigte Partei eher geneigt auf die Fehde zu verzichten und die Strafe anzuerkennen. Spiegelstrafen wurden dagegen vorrangig zur Prävention eingesetzt. Durch Bestrafung des Tatgliedes wurde eine Wiederholung der Tat erschwert bis unmöglich gemacht.¹⁷ Zudem wurde die Tat offenbart und die restliche Bevölkerung dadurch abgeschreckt.¹⁸ Somit hatte die Anwendung des Spiegelgedanken spezial- wie generalpräventive Wirkung.

Zudem ließen sich Überlegungen anstellen inwiefern sich die Gerechtigkeitsverständnisse bei beiden Strafformen unterschieden. Stand der Ausgleichgerechtigkeit beim Talionsprinzip eine Maßlosigkeit beim Spiegelgedanken gegenüber? Leider wurde diese Überlegung erst nach Abschluss der Arbeit angestoßen.

Es zeigte sich, dass Talionsprinzip und Spiegelgedanke in der Theorie eindeutig voneinander unterschieden werden können. Aufgrund der gezeigten essentiellen Unterschiede kann auch kein Ober-Untergruppen-Verhältnis angenommen werden. Demnach muss die erste These: „Der Spiegelgedanke stellt nur eine Untergruppe des Talionsprinzips dar und lässt sich daher mit diesem synonym verwenden.“ als widerlegt angesehen werden.

12 Ebert, FS-Lackner, 399, 401.

13 Vgl. Ebert, FS-Lackner, 399, 400.

14 Ebert, FS-Lackner, 399, 406; Günther, S. 212.

15 Rüping/ Jeroschek, Rn. 5.

16 His, S. 371.

17 Vgl. Ebert, FS-Lackner, 399, 408.

18 Ebert, FS-Lackner, 399, 401.

Um nun die zweite These: „Sofern sich Talionsprinzip und Spiegelgedanke theoretisch unterscheiden lassen, sind sie zumindest in der tatsächlichen Anwendung nicht klar voneinander zu trennen.“ bewerten zu können ist die Betrachtung von Beispielen nötig.

III.2. Analyse von Beispielen

III.2.1. Überblick

In der titelgebenden Arbeit wurden 9 Straftatbestände und über 20 Tat-Strafe-Konstellationen untersucht. Dabei zeigte sich, dass die zuvor festgestellten theoretischen Unterschiede auch in den Beispielen erkennbar sind. Es gab lediglich wenige Ausnahmen, wie die Strafe des Verbrennens für die Tat des Mordbrands¹⁹, bei denen eine eindeutige Unterscheidung nicht möglich war. Demnach muss auch die zweite These, wonach eine solche Unterscheidung nicht möglich sei, als widerlegt angesehen werden.

Um dieses Ergebnis zu verdeutlichen und nachvollziehbar zu machen, soll im Folgenden das Beispiel der falschen Beschuldigung näher betrachtet werden.

III.2.2. Falsche Beschuldigung

Unter falscher Beschuldigung verstand man im Hoch- und Spätmittelalter die Anklage eines Unschuldigen. Hierunter fielen Fälle in denen der Kläger die Anschuldigung nicht beweisen konnte und Fälle in denen sich der Angeklagte der Anschuldigung erfolgreich erwehrte.²⁰ Die Strafe für dieses Verbrechen war die Bestrafung mit dem Übel, welches das Opfer bei erfolgreicher Verurteilung getroffen hätte.²¹ Als Beispiel: Beschuldige ich jemanden fälschlicher Weise des Diebstahls, so werde mit der Strafe für Diebstahl bestraft.

Diese Art der Bestrafung findet sich unter anderem im Augsburger Stadtrecht von 1276 in Art. XXX § 3: „Ist aber daz er der verratnusse laugent, so sol in der clage bezuigen [...]. Ist aber daz ers niht bezuigen mak, so sol der clager an sine stat stan in allen dem rehte, als er stunt.“²² Eine ähnliche Formulierung findet sich im anfangs zitierten Abschnitt II cap. 21 des Keyserrechts.²³

Die Gleichheit von Strafe und dem Schaden, welchem dem Opfer der Tat zugebracht war, legt eine Annahme des Talionsprinzips nahe.²⁴ Es besteht jedoch durch das Fehlen eines Schadenseintritts beim Opfer keine Gleichheit von Tat und Strafe.²⁵ Demnach handelt es sich um eine Bestrafung mit dem verwendeten Tatmittel. Somit handelt es sich um eine Umsetzung des Spiegelgedankens.

Es zeigt sich an diesem Beispiel, dass die Unterschiede zwischen beiden Strafformen erkennbar sind und eine Zuordnung der Strafen möglich ist.

19 Günther, S. 242; Richthofen, Karl Freiherrn von: Friesische Rechtsquellen, Berlin 1840, S. 422.; Gengler, S. 5.

20 Osenbrüggen, S. 266.

21 Meyer, Christian: Das Stadtbuch von Augsburg, insbesondere das Stadtrecht vom Jahre 1276: mit einem lithographirten Facsimile der Handschrift, Augsburg, 1872, S. 19; Frenz, Barbara: Frieden, Rechtsbruch und Sanktion in deutschen Städten vor 1300, Köln u.a. 2003, S. 773.

22 Meyer, S. 87 f.

23 Günther, S. 227.

24 Caspar, Carl Johannes: Darstellung des strafrechtlichen Inhalts des Schwabenspiegels und des Augsburger Stadt-Rechts, Berlin 1892, S. 28 f.

25 Vgl. Osenbrüggen, S. 85.

IV. Gesamtresümee

Zusammenfassend lässt sich nach der theoretischen Betrachtung und der Analyse von Beispielen feststellen, dass sich Talionsprinzip und des Spiegelgedanke theoretisch eindeutig voneinander unterscheiden lassen und sich diese Unterschiede auch in den Strafanwendungen nachweisen lassen. Dabei wurden die beiden aufgestellten Thesen widerlegt. Demnach müssen Talionsprinzip und Spiegelgedanke als zwei eigenständige Strafformen angesehen werden.

Irodalomjegyzék

- Caspar, Carl Johannes: Darstellung des strafrechtlichen Inhalts des Schwabenspiegels und des Augsburger Stadt-Rechts, Berlin 1892
- Derschka, Harald Rainer: Der Schwabenspiegel: übertragen in heutiges Deutsch mit Illustrationen aus alten Handschriften, München 2002
- Ebert, FS-Lackner, 399, 399; Rüping/ Jerouschek, Rn. 40; Eisenhardt, Ulrich: Deutsche Rechtsgeschichte, 5. Auflage, München 2008
- Gengler, Heinrich Gottfried Philipp: Deutsche Stadtrechte des Mittelalters: theils verzeichnet, theils vollständig oder in Probeauszügen, Nürnberg 1866
- Günther, Louis: Die Idee der Wiedervergeltung in der Geschichte und Philosophie des Strafrechts, Abteilung I: Die Kulturvölker des Altertums und das deutsche Recht bis zur Carolina, Erlangen 1889
- Handschrift, Augsburg, 1872, S. 19; Frenz, Barbara: Frieden, Rechtsbruch und Sanktion in deutschen Städten vor 1300, Köln u.a. 2003
- Meyer, Christian: Das Stadtbuch von Augsburg, insbesondere das Stadtrecht vom Jahre 1276: mit einem lithographirten Facsimile der Handschrift, Augsburg, 1872, S. 19; Frenz, Barbara: Frieden, Rechtsbruch und Sanktion in deutschen Städten vor 1300, Köln u.a. 2003
- Rüping Hinrich / Jerouschek, Günter: Grundrisse der Strafrechtsgeschichte, 6. Auflage München 2011
- Schild, Wolfgang: Die Geschichte der Gerichtsbarkeit: vom Gottesurteil bis zum Beginn der modernen Rechtsprechung; 1000 Jahre Grausamkeit, Hamburg 1997
- Vgl. Osenbrüggen, Zeitschrift für deutsche Rechtsgeschichte 1861, 373, 392; Osenbrüggen, Eduard: Das alamannische Strafrecht im Mittelalter, Schaffhausen 1860

A TDK tervezett programja a 2013/2014-es tanév I. félévében

2013. november 28., 14.00 (!)

Rákospalotai Javítóintézet - intézménylátogatás

A programon való részvétel előzetes regisztrációhoz kötött!

Jelentkezni lehet a majttkd@gmail.com címen.

2013. november 13., 18.00

Prof. Dr. Dalibor Cepulo (Horvátország) előadás

Croatian-Hungarian Compromise of 1868

ÁJK Kari Tanácsterem

2013. november 6., 14.00 (!)

Az oklevéltől az e-iratig kiállítás meglátogatása

Magyar Országos Levéltár

A programon való részvétel előzetes regisztrációhoz kötött!

2013. október 30., 18.00

Őszi szünet

2013. október 23., 18.00

Szünet

2013. október 16., 18.00

Bódiné Beliznai Kinga

Ítélezési jelképek

Vécsey auditórium

2013. október 9., 18.00

Marta Rajkova

A Szent Korona Amerikában

Vécsey auditórium

2013. október 2., 18.00

Horváth Attila

Börtöntetoválások

Vécsey auditórium

A programok időpontja változhat, az aktuális információkat megtalálod a www.majt.hu-n, a tanszék hirdetőtábláin vagy a Facebook oldalunkon!

Miért gyere MÁJT TDK-ra?

- mert magyar jogtörténeti diákkörünk az értékes tudományos munka és a jó hangulatú együttlét sajátos ötvöze
- a tanulságos előadásokból és programokból olyan plusz információkkal gazdagodhatsz, amelyek további tanulmányaid és munkád során segítségedre lehetnek
- lehetőséged nyílik az egyetemi oktatók személyes megismerésére és a velük való kötetlen beszélgetésre
- az egyetemi kavargásban nyersz egy biztos pontot, egy „békés szigetet”, ahol egy szűkebb baráti csoportban dolgozhatsz, gondolkozhat, valamint nyerhetsz értékes tanácsokat a felsőbb évesektől az egyetemi életben való eligazodáshoz
- bátorítunk az együtt gondolkodásra, a vitára, a tudományterülettel való mélyebb foglalkozásra, publikálásra akár szóban a TDK ülésein, akár írásban a Joghistoriában

**tudomány • barátság • programok • vitakör • MÁJT TDK
minden héten szerdán 18 órakor**

Figyeld programjainkat a www.majt.hu-n, a tanszék hirdetőtábláin vagy a **Facebook** oldalunkon!

IMPRESSZUM

Kiadó: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jegtörténeti Tanszék

Felelős szerkesztő: dr. Gosztonyi Gergely

ISSN: 2062-9699

Szerkesztette: Losonczy Eszter

Munkatársak: Kajcsos Kinga, Karácson Zita, Johannes Karmann, Losonczy Eszter, Novák György,
Palguta Virág, Papp Dorottya, Szabó Zsanett, Ványa Bertalan, Vitál Vivien, Zanathy Anna

Tördelés és korrektúra: Losonczy Eszter